

TÜZEDE ARI DİLİN ÖNEMİ

Prof. Dr. Cem EROĞUL*

Önce bir deyimleme sorununu çözmekte yarar var. Bilindiği gibi "hukuk", Arapça kaynaklı, Osmanlıca bir sözcük. Hak sözcüğünün, Arapça'nın kurallarına göre oluşturulmuş çoğulu. Zamanla bu çoğulluk özelliği gerilemiş, sözcük, toplumu bağlayan kuralların bütünü anlamını yüklenmiştir. Bu anlam ayrışmasının oluşmadığı dillerde, örneğin Fransızca ile Almanca'da, hukuk ile hak kavramlarını ayırabilmek için, hukuk sözcüğünün yanına, yerine göre "nesnel" (droit objectif, objectives recht) ya da "öznel" (droit subjectif, subjectives recht) sözcüklerini koyma gereği doğmuştur. Türkçe'de, bu iki kavram ayrı sözcüklerle (hukuk ile hak) belirtildiğinden, bu nitelemelere gerek yok.¹

Dili özleştirme çabası içinde, bundan aşağı yukarı yetmiş yıl önce, hukuk karşılığı olarak "tüze" sözcüğü önerildi. Zamanla, aynı kökten türetilmiş olan tüzelkişi, tüzük, içtüzük sözcükleri yaygın olarak kullanılmaya başlandı. Buna karşılık, tüze sözcüğü henüz yaygınlaşamadı. Oysa buna gerek var. Yabancı köklü sözcükler, dile her zaman bir bulanıklık getiriyorlar. Bu da kimi gerçeklerin ayırmsanmasını güçleştiriyor.

Kendi alanımdan bir örnek vermek isterim. Yıllarca "anayasa hukuku" terimini kullandım. Sonra, bu yarısı Türkçe yarısı Arapça deyimlemeden sıkıntı duyup, şunu bütünüyle Türkçe söyleyelim deyince, nasıl bir yanlışın içinde bulunduğumuzu gördüm. Önce, terimi bütünüyle Osmanlıcaya çevirelim. Sonuç, "kanun-u esasi hukuku" gibi bir garabet. Şimdi Türkçe'ye dönelim. Sonuç, "anayasa tüzesi" gibi bir başka garabet. Demek ki biz, yıllarca "kanun hukuku" gibi garip bir deyimlemeyi kullanıp durmuşuz.

* Ankara Bilimyurdu (Üniversitesi), Siyasal Bilgiler Bilimocağı (Fakültesi), Anatüze (Anayasa Hukuku) Öğretim Üyesi.

¹ Prof. Dr. Aydın Aybay ile Prof. Dr. Rona Aybay (2002), *Hukuka Giriş* (genişletilmiş 7. bası; İstanbul: Aybay Yayınları).

İşte bu yanlışlığın kaynağı, karma dil. Hukuka tüze demeye başlamamla birlikte, yanlışlığı ayımsadım. O gün bu gündür, anayasa hukuku yerine, Osmanlıca "hukuk-u esasiye"nin karşılığı olarak "anatüze" diyorum. Böylece anatüze, anayasa konusuna ilişkin tüzebilim dalının Türkçe adı oluyor.

Hukuk için tüze karşılığı gerçekten uygun. Bir kez, hukuk ile hak ayrımını daha da belirgin kılıyor. İkincisi, hukuk için Türkçe "düz" kökünden yola çıkmanın yerindeliği apaçık. Hukuk; düzlük, doğruluk, düzgünlük demek değilse, ne demektir? "Aydınlanma"nın anayurdu olan Fransa, hukuka droit demektedir. Tıpkı bizim tüzemiz gibi, bu sözcük de "düz" anlamına gelmektedir. Böylece, daha deyimleme aşamasında, düzgün davranışın hukuka uygun davranış olduğu gerçeği, Türkçe düşününlerin bilincinde, herhangi bir ek açıklamaya gerek kalmadan, doğrudan doğruya yankı buluyor. (Ne yazık ki, "hak" için doyurucu bir Türkçe karşılık henüz bulunamamıştır. O aşamaya gelindiğinde, tüze düzeni içinde kişilerin konumunun bugünkünden çok daha belirgin bir duruma geleceği kuşkusuzdur.)

Başta hukuk sözcüğü olmak üzere, tüze alanının Türkçeleştirilmesi, hem bilimsel çalışmalar, hem tüzel düzenlemeler, hem de kişinin hakları bakımından yaşamsal önemdedir.

Bilim; kesinlik, açıklık ve tutarlılık ister. Bu gerçek, tüzebilim için daha da geçerlidir. Çünkü tüze, sayılan bu özellikleri kendi doğasında taşır. Dolayısıyla tüzebilim, yalnızca bilim olduğu için değil, buna ek olarak, konusu tüze olduğu için de özellikle kesin, açık ve tutarlı olmak zorundadır.

Bir bilim dalının sayılan bu özellikleri taşıması, her şeyden önce, o bilim dalının kullandığı terimlere bağlıdır. Terimler ne denli yerli olursa, o toplumda ilgili bilim dalı o denli gelişmiş demektir. Kişinin, kendi anadilinin kök ve ekleriyle kurulmamış sözcükleri, dolayısıyla da bu sözcüklerin göndermede bulunduğu nesnelere ve kavramları ilk bakışta algılaması olanaksızdır. Düşünme ancak dil ile olanaklı olduğuna, herkesin de genellikle tek bir anadili bulunduğuna göre, yabancı terimler, düşünmenin karşısına dikilen en büyük engeldir. Bilgi aktarımı, ancak anadili aracılığından geçerse varsıllaştırıcı olur. Yoksa, öykünmecilik bir türlü aşılamaz. İşte bu nedenle, her bilim dalında olduğu gibi, tüzebilim alanında da öykünmecilikten yaratıcılığa, diyesim (yani) gerçek bilimselliğe ulaşılacak isteniliyorsa, dilde özleşmeye gitmek kaçınılmazdır.

Türkçeleştirme, tüzel düzenlemeler için de bir gerektir. Tüzebilim, yürürlükteki kuralları inceler. Kavramlarını bu kurallara bakarak üretir. Kuralların dili yabancı ise, bunları Türkçe kavramlaştırmak çok daha güç

olur. Başta Hıfzı Veldet Velidedeoğlu olmak üzere, kimi Türk tüzebilimcileri, bu işi ancak çok büyük çabalarla, bir ölçüde gerçekleştirebilmişlerdir. Onların sayesinde, daha sonra yapılan yasaların dili bir ölçüde yalınlaştırılabilmiştir. Bunun en son örneği, Kasım 2001'de kabul edilen Türk Medeni Kanunu'dur.

Ne var ki, bu yöndeki çabalar henüz çok yetersizdir. İşin doğrusu, devletin bu işe öncü olmasıdır. Atatürk'ün başlattığı dil devriminin yarattığı ivmeyle, Türkiye bu alanda çok önemli adımlar atmıştır. En çarpıcı uygulama, Ocak 1945'te anayasa dilinin Türkçeleştirilmesidir. Bugüne dek hiçbir toplum, yalnızca dilini yalınlaştırmak için temel yasasını toptan değiştirme yoluna gitmemiştir. Bu olay, geçmişimizin en övünç verici işlerinden biridir. İşin en ilginç yanı, kuralların içeriğinde hiçbir değişiklik yapılmamasına, bunların yalnızca dilinin değiştirilmiş olmasına karşın, bu değişiklikte tüze alanında gerçek bir devrimin gerçekleştirilebilmiş olmasıdır. Bu deney, içerikten bağımsız olarak, sözün ne büyük bir güç taşıdığını ortaya koymuştur. Söze dokunmak, tüzede devrim yapmaya yetmiştir.

Ne yazık ki, 1946-47'den başlayarak, devlet katında devrim düşmanları iyice güçlenmiş ve bu onurlu girişim, Aralık 1952'de gerçekleştirilen yeni bir toptan değişiklikle, eski anayasa metnine dönülmesiyle son bulmuştur.² Bugün tüze alanında en ivedi görev, 1945 anlayışına dönmektir. Başta anayasa olmak üzere, yürürlükteki bütün tüzel düzenlemeler önem sırasına göre gözden geçirilmeli ve özleştirilmelidir. Bu yolda ilerlendiği ölçüde, tüze düzeni, toplum için yabancı bir nesne olmaktan kurtulur.

Tüze ile uygarlık arasında düz bir orantı vardır. Bir toplum uygarlaştığı ölçüde tüzeye gereksinim duyar. Toplum yaşamının gitgide düzgünleşmesi buna bağlıdır. Uygarlıkla birlikte toplum yaşamında tüzenin yerinin büyümesi kaçınılmazdır. Ne var ki, bu tüze gerçekten o toplumun tüzesi olcaksa, yalnızca tüze düzenlemelerinin değil, bu düzenlemelerin dilinin de anlaşılır, arı, duru, kesin, tutarlı olması gerekir. Tüzenin Türkçe olarak yeniden söylenmesi, tüzel düzenlemelere yepyeni bir etki gücü kazandıracaktır. İşin özü, toplumun tüzeyle içli dışlı kılınmasıdır. Bu da ancak tüzenin kendi anadilimizle konuşmasıyla olur.

Çoğu zaman sarıldığının aksine, tüze dilinin Türkçeleştirilmesinin, dar kafalı bir ulusçulukla hiçbir ilgisi yoktur. Tam aksine; özleşme, arılaşıma,

² Türkiye'de devletin dile karşı tutumuna ilişkin olarak şu incelememe bakılabilir: (1994) "Anayasa ve Tüze Dilinin Türkçeleştirilmesi" (A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 49/3-4: 119-48)

yalınlaşma, "aydınlanma"nın aracıdır.³ Aydınlanma, tıpkı uygarlık ya da tüze gibi, evrensel değerlere dayanır. Dilde yerleşme, anlamda evrenselleşmenin en kestirme yoludur. İşte bu nedenle Türkiye, gelişmiş uygarlık ereğine bir an önce ulaşmak istiyorsa, atması gereken en ivedi adım, tüze dilinin arılaştırılmasıdır.

Kaldı ki, bunun bir de insan hakları yönü vardır. Tüzel düzenlemeleri açık seçik bir biçimde anlayamayan yargıcın, savunmanların sözlerini Arapça dinlermiş gibi dinleyen bir yurttaş, kendi hakkını nasıl koruyacaktır? Böyle bir yurttaşın hak arama özgürlüğü ne ölçüde gerçekleşecektir? Bu kişi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesinde güvenceye bağlanan Düzgün Yargı Hakkı'nı⁴ nasıl kullanacaktır?

Görüldüğü gibi, tüzede arı dil konusu, hem bilimsel çalışmalar (öğreti), hem tüzel düzenlemeler ("mevzuat"), hem de kişinin hakları (insan hakları) açısından olağanüstü bir önem taşımaktadır. Tüze alanında çalışan herkese bu konuda görev düşmektedir. Özellikle savunmanlar, geniş yığınlarla yakın ilişkide bulduklarından, bu konuda daha da büyük bir sorumluluk altındadırlar. Ne yazık ki, savunmanların büyük çoğunluğu, henüz bu bilinçten çok uzaktır.⁵ Oysa, şu iyice bilinmelidir ki, taşıma suyla değirmen dönmeyeceği gibi, taşıma dille uygarlığa ulaşılamaz. Bu gerçek de en çok, uygar toplumun kurallarını koyan tüze düzeni için geçerlidir.

³ "Aydınlanmanın Aracı Olarak Öz Türkçe". Türkiye Bilimler Akademisi, Türk Sosyal Bilimler Derneği, Tarih Vakfı tarafından düzenlenip, 10-12 Aralık 1998 günlerinde Ankara'da toplanan ve "Türkiye Cumhuriyeti'nin 75 Yılına Toplu Bakış" başlığını taşıyan uluslararası kongreye Cem Eroğul'un sunduğu bildiri. (Bilanço 1923-1998, Cilt 1: 275-82; İstanbul 1999.)

⁴ Bu hakka Adil Yargılanma Hakkı denilmesi, doğru deyimlemenin ne denli önemli olduğunun üzücü bir başka kanıtı. Bilindiği gibi bu terim, 2001 değişikliği ile anayasaya alındı. Oysa imlenen kavramın çok daha uygun bir karşılığı vardı: Düzgün Yargı Hakkı. 1998 yılında Aybay Hukuk Araştırmaları Vakfı'na düzenlenen bir yarışma dolayısıyla Sayın Sevinç Aybay tarafından önerilen bu terim, iki bakımdan anayasanın benimsediği deyimlemeden üstün. Bir kere "düzgün", hem "adil"den, hem de "hakkaniyete uygun"dan daha geniş. Dolayısıyla, kapsam bakımından, burada güdülen ereğe çok daha uygun. İkincisi, "yargı", her türlü yargı dalını, her türlü yargı yerini, her türlü yargılama işlemi kapsayan en genel terim. Amaç, bu düzgünlüğü yargı kurumunun her gözeneginde eksiksiz olarak geçerli kılmak olduğuna göre, görece dar bir kapsamı olan "yargılanma" terimi yerine "yargı" denmesi çok daha iyi bir çözüm olur.

⁵ Bundan on yıl kadar önce yazdığım bir yazıda, yine özellikle savunmanların bu konuya dikkatlerini çekmeye çalışmışım: (1992), "Hukukun Türkçesi" (Çağdaş Hukuk, 1/7-8: 17-9).